

Kristian Novak

Filozofski fakultet u Rijeci

Rijeka

knovak2@ffri.hr

Barbara Štebih Golub

Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje

Zagreb

bstebih@ihjj.hr

Kontaktološka istraživanja germanizama u hrvatskome jeziku

Abstrakt: Zbog u prošlosti intenzivnih političkih, gospodarskih i kulturnih veza govornika hrvatskoga i njemačkoga jezika u hrvatskome jeziku, osobito u njegovim organskim govorima, postoji vrlo velik broj germanizama. Premda su u prošlosti germanizmi bili predmetom pojedinačnih istraživanja, još ne postoji sustavno i jedinstveno istraživanje koje bi obuhvatilo taj sloj leksičkih posuđenica u povijesnim tekstovima, u književnom jeziku i u organskim govorima, kao ni rječnik germanizama u hrvatskome jeziku.

U radu se daje kratak pregled istraživanja germanizama u hrvatskome jeziku s obzirom na izvanjezičnu realnost (stav prema tom sloju posuđenica) te opseg i znanstvenu kvalitetu istraživanja. Pokušava se odrediti i poželjan smjer daljnjih istraživanja te tematike.

Ključne riječi: germanizmi, hrvatski jezik, kontaktologija

Abstract: Contactological Study of German Loan-Words in the Croatian Language. There is a large number of German loan-words in the Croatian language, especially in its dialects, due to intensive political, economic and cultural connections between speakers of Croatian and German. Although German loan-words have been topic of previous separate studies, there is still neither systematic and comprehensive study that would capture that layer of loan-words in the historical texts, in literary language and in local idioms, nor the dictionary of German loan-words in the Croatian language.

Our paper gives a short survey of previous research of German loan-words in the Croatian language taking into consideration the extralinguistic reality (the attitude towards that layer of loan-words) as well as its span and scientific quality. An attempt is made to set the direction for further research in that area.

Keywords: Germanisms, Croatian, Contactology

Povijesni okvir njemačko (austrijsko) – hrvatskoga jezičnog dodira

Na posuđenice se može gledati kao na svjedoke zajedničke povijesti koji nam govore o tome na kojim je područjima ljudske djelatnosti dodir dviju kultura bio najintenzivniji kao i o tome koja je civilizacija bila dominantna. Eberhard Kranzmayer (1944, 1) njemačke posuđenice u istočnoeuropskim jezicima smatra jednim od

najznačajnijih, ako ne i najznačajnijim spomenikom njemačke povijesti u istočnoj Europi. Germanizmi u hrvatskome jeziku rezultatom su dugoga razdoblja zajedničke povijesti austrijskih i hrvatskih zemalja, a kako je svako jezično posuđivanje dijelom kulturnoga posuđivanja, svako dodirnojezikoslovno istraživanje mora uključivati proučavanje povijesnoga i kulturološkoga konteksta posuđivanja.

Budući da predmetom ovoga rada nisu tzv. sveslavenski germanizmi (Kiparsky 1934), preskačemo dodire Germana i Slavena u prvim stoljećima nove ere, kao i povijesne veze s Hrvatima za postojanja Istočne Franačke Države (8. i 9. st.) koji nisu ostavili dubljih jezičnih tragova.

Tijekom 13. st. sjeverozapadna područja Hrvatske koloniziraju doseljenici s njemačkoga govornog područja koji su imali status kraljevih gostiju, tzv. *hospites*. Kolonisti – obrtnici i trgovci – sudjeluju u osnivanju gradova. Bela IV. nakon što su Tataři 1242. godine razorili Zagreb, poziva obrtnike s njemačkoga govornog područja da pomognu pri ponovnoj izgradnji grada. O znatnom broju doseljenika u Zagrebu svjedoči činjenica da se prema gradskome statutu u razdoblju između 1377. i 1436. gradski sudac birao svake godine i to naizmjenice iz jedne od četiriju najzastupljenijih jezičnih skupina: hrvatske, mađarske, talijanske i njemačke. Međutim, već je od 1437. godine većinsko stanovništvo u Zagrebu slavensko.

Do značajnih njemačkih utjecaja dolazi za reformacije i protureformacije. Naime, u tom je razdoblju osobito bogata prijevodna književnost, a riječi čiji ekvivalent nije postojao ili se nije poznavao, jednostavno su preuzimane (*almožna* ‘milodar’ < stvnjem. *almuosan*, *kloštar* ‘samostan’ < srvnjem. *kloster*, *ofar* ‘žrtva’ < srvnjem. *opfer*)¹.

Izborom Ferdinanda I. za hrvatskoga kralja 1527. godine dodatno jačaju veze između Austrije i Hrvatske koje su u zajedničkoj državnoj zajednici do 1918.

Važnu su ulogu u širenju germanizama imali obrtnici. Naime, da bi mogli položiti majstorski ispit i pristupiti *cehu* (< srvnjem. *zēche*), naučnici su morali na *vandranje* (< njem. *wandern*) po čitavoj Monarhiji, a svoje služenje i upoznavanje s tehnikama rada u pojedinim majstora bilježili su u *vanderbuhu* (< njem. *Wanderbuch*). U žargonima pojedinih struka (*lagvodelaca* ‘bačvar’ < stvnjem. *lagela*, *urmahera* ‘urar’ < njem. *Uhmacher*, *šporera* ‘bravar’ < srvnjem. *sporer*, *tišljera* ‘stolar’ < njem. *Tischler*) germanizmi su bili veoma brojni još šezdesetih godina 20. st.²

Upravo je grad Zagreb bio zoran primjer austrijskoga kulturnog i jezičnog utjecaja. Wolfgang Kessler (1982, 217) najvažnijim obilježjem društveno-jezičnog stanja dopreporodnoga i preporodnoga doba u užoj Hrvatskoj smatra polilingvizam. Latinski, njemački i kajkavski jezik razlikuju se po funkciji i statusu: seljaštvo i sitno građanstvo govore kajkavski, građani njemački i kajkavski, a školovana se inteligencija služi i latinskim.

¹ Značenja donosimo uz germanizme koji nisu dijelom standardnojezičnoga leksika. Iznimno ih ne bilježimo uz historicizme i egzotizme (kao što su vojni činovi i nazivi jela) jer se uz njih ne mogu donositi standardnojezični ekvivalenti, već bi nužne bile ekstenzivne deskriptivne definicije.

² Ivo Medić je u svojoj neobjavljenoj disertaciji *Kulturno-historijsko značenje i lingvistička analiza njemačkih pozajmljenica kod zagrebačkih obrtnika* (Zagreb, 1965.) prikupio brojne germanizme iz govora zagrebačkih obrtnika koji su u njihovim žargonima živjeli još šezdesetih godina prošloga stoljeća. Tridesetak godina kasnije Sladan Turković (Turković 1997.) proveo je slično istraživanje vodeći se upravo Medićevim korpusom i ustanovio znatno smanjenje broja germanizama.

Po svojem načinu života, modi, kulinarstvu, tiskovinama, nazivima lokala (*Zum Kaiserwirt, Zur goldenen Krone, Zum Mohren, Zum weißen Ochsen*) i kulturnom životu Zagreb je srednjoeuropski grad pod izrazitim bečkim utjecajem. Tako su se u razdoblju od 1749. do 1860. kazališne predstave izvodile isključivo na njemačkome jeziku, a prve zagrebačke novine koje izlaze 1789. godine *Der kroatische Korrespondent* također su na njemačkome jeziku. Godine 1826. izlaze i novine *Agramer Zeitung* s podliskom *Luna*.

Uz elemente bečke kulture, koja se smatra prestižnom, preuzimaju se i brojni pojmovi: npr. *kafěžider* 'vlasnik kavane' (< bavaustr. *Kaffesieder*), *kistijant* 'pozdrav: ljubim ruke' (< bavaustr. *küss die Hand*), *košemardiner* 'pozdrav: sluga pokorni' (< beč. *gehorsamer Diener*), *krizbam* 'Božićno drveće' (< bavaustr. *Christbaum*), pojmovi vezani uz kulinarstvo (*pofezen* < bavaustr. *Pofesen* < tal. *pavese, palačinka* < bavaustr. *Palatschinke, krafn* < bavaustr. *Krapfen*).

Slična situacija bila je i u drugim hrvatskim gradovima (Samoboru, Varaždinu, Karlovcu, Koprivnici).

Osobito je značajna bila uloga njemačkoga jezika na području Vojne krajine osnovane u prvoj polovini 16. st. radi obrane od Turaka. Iako je na području Vojne krajine broj austrijskoga stanovništva bio relativno malen (uglavnom časnici i vodeći činovnici), zapovjedni i službeni jezik bio je njemački. Tako iz njemačkoga kao jezika vojske u hrvatski ulaze interjekcija *haptak* 'vojn. stav mirno' (< njem. *habt acht*), *holberda* 'vojn. stoj' (< njem. *halt, wer da*), *fojer* 'vatra, pucaj' (< njem. *Feuer!*), nazivi oružja i vojnih činova (*generaladjutant* < njem. *Generaladjutant, generalfeldcajgmešter* < njem. *Generalfeldzeugmeister, generalkvartirmajster* < njem. *Generalquartiermeister, generelmaršallajtinant* < njem. *Generalmarschalleutnant, generaloberstvohtmešter* < njem. *Generaloberstwachtmeister*).

Jezični se utjecaj, međutim, ne ograničava samo na vojnu sferu jer se na tom području osnivaju škole ustrojene po uzoru na austrijski obrazovni sustav s ciljem da djeca graničara nauče njemački jezik. Godine 1848. gotovo je svako selo imalo svoju školu.

Do prodora germanizama u istočne hrvatske, štokavske slavonske govore dolazi nakon oslobođenja Slavonije od Turaka u 18. st. tijekom tzv. terezijanske i potom jozefinske kolonizacije. Riječ je o drukčijem tipu kolonizacije u odnosu na onu iz srednjega vijeka jer je bila organizirana i potaknuta iz Beča kako bi se naselila opustošena područja Bačke, Banata, Slavonije i Srijema. Njezin je glavni cilj bilo je unapređenje poljoprivredne proizvodnje i poticanje zanatstva, a doseljenici s njemačkoga govornoga područja (Bavarska, Koruška, Porajnje, Švapska, Štajerska) trebali su domaće stanovništvo podučiti suvremenim poljoprivrednim i zanatskim tehnologijama.

Usprkos ilirskome pokretu utjecaj njemačkoga jezika veoma je snažan sve do 1860. godine. Nakon sloma Bachova apsolutizma donekle se smanjuje, no ostaje znatan čak i nakon raspada zajedničke državne zajednice s Austrijom, sve do kraja Drugoga svjetskog rata. Tada zbog izmijenjene demografske slike (iseljavanje njemačkoga stanovništva), kao i zbog proživljene ratne traume njemački utjecaj slabi. No, ni tada se germanizmi ne gube iz sfere privatnoga. Američki lingvist Thomas Magner šezdesetih je godina 20. stoljeća istražujući zagrebački gradski govor zabilježio rečenicu: „Bedinerica klopfa tepihe v lihtofu“, u kojoj osim prijedloga *v* nema ni jedne domaće hrvatske riječi.

U novije se vrijeme iz njemačkoga preuzimaju ponajprije tehnički izrazi, no ovoga puta iz standardnoga njemačkoga (*anlaser* ‘rasplinjač’ < njem. *Anlasser*, *kuplung* ‘kvačilo’ < njem. *Kuppelung*, *sic* ‘sjedište’ < njem. *Sitz*).

Iz ovoga kraćega povijesnoga pregleda vidljivo da su njemačke posuđenice preuzimane prvenstveno u kajkavske govore sjeverozapadne Hrvatske i kajkavski književni jezik i to praktički od 13. st. pa za cijeloga trajanja zajedničke državne zajednice, dok u štokavske govore Slavonije oni dopijevaju tijekom terezijanske i jozefinske kolonizacije.

Dosadašnja istraživanja germanizama u hrvatskome jeziku

Od radova koji istražuju leksičke posuđenice njemačkoga podrijetla u hrvatskome svakako treba istaknuti tri: neobjavljenu disertaciju Helmuta Kettenbacha *Deutsche Lehnwörter und Lehnübersetzungen im Serbokroatischen* (1949.), *Deutsche Lehnwörter im Serbokroatischen* Hildegard Striedter-Temps (1958.) i *Die deutschen Lehnwörter im Serbokroatischen in kulturgeschichtlicher Sicht* (1963.) Edmunda Schneeweisa.

Nedostatak je navedenih radova to što se temelje na korpusu ekscerpiranom iz Rječnika hrvatskoga ili srpskoga jezika JAZU, onome iz Karadžićeva, Broz-Ivekovićeve, Mažuranićeve, Benešićeva i Vujaklijna rječnika, što znači da su u njima germanizmi iz kajkavskih organskih govora i kajkavskoga književnog jezika veoma slabo zastupljeni. Osim u vrlo rijetkim slučajevima ne precizira se je li riječ o posuđenicama tipičnima za hrvatski ili za srpski.

Za ovu su temu značajni i radovi Tea Bindera *Die deutschen Lehnwörter in der kroatischen Esseger Mundart* (1954.), Ive Medića *Kulturno-historijsko značenje i lingvistička analiza njemačkih pozajmljenica kod zagrebačkih obrtnika* (1965.) i Velimira Piškorca *Deutsches Lehngut in der kajkavisch-kroatischen Mundart von Đurđevac in Kroatien* (1997.) te *Germanizmi u govorima đurđevačke Podravine* (2005.) koji se veoma iscrpno bave germanizmima u pojedinim organskim govorima ili u žargonima pojedinih struka.

Postoji i niz manjih radova – diplomskih ili magistarskih radova, disertacija i članaka³ – o germanizmima u mjesnim idiomima ili u stručnim žargonima. Riječ je o prinosima koji su metodološki neujednačeni, a autorima, usprkos njihovom entuzijazmu i želji da prikupe jezično blago (najčešće) rodnoga kraja, često nedostaju lingvistička (ponajprije germanistička, kroatistička i kontaktološka) znanja.

³ Neobjavljena bibliografija proučavanja germanizama u hrvatskome koju su izradili Dalibor Dujmić i Barbara Štebih Golub obuhvaća preko 2000 jedinica od kojih su tri četvrtine nastale devedesetih godina 20. stoljeća i početkom 21. stoljeća.

Istraživanje germanizama utemeljeno na suvremenim kontaktološkim spoznajama

Terensko istraživanje germanizama u govoru grada Iloka provedeno 2002. godine (Štebih 2003) kojim su bile obuhvaćene tri generacije Iločanka (unutar jedne obitelji uvijek smo ispitivali baku, majku i kćer), pokazalo je drastično smanjenje uporabe germanizama: dok još bake i poznaju i aktivno rabe germanizme, majkama su mnogi od njih poznati na razini prepoznavanja, dok su unukama posve nepoznati (dok još majke znaju 87% germanizama, unuke ih prepoznaju tek 28%). Takvi rezultati pokazuju da je nužno intenzivirati istraživanja germanizama u hrvatskim organskim govorima i učiniti ih obaveznim dijelom svih dijalektoloških istraživanja. Osim toga, potrebna je i detaljna ekscerpcija iz hrvatskih dopreporodnih izvora, kako rječnika tako i djela svih funkcionalnih stilova.

Iako je prikupljanje građe – bilo da je riječ o ekscerpciji ili da se radi o terenskom istraživanju – temelj svakoga suvremenoga dodirnojezikoslovnoga istraživanja, ono ipak čini tek njegovu osnovu. Kako bi građa bila adekvatno obrađena, dakle u skladu sa suvremenim kontaktološkim spoznajama, smatramo da se istraživanje germanizama treba baviti trima skupinama problema: istraživanjem predintegracijskog razdoblja, adaptacijskim procesima i postintegracijskim procesima.

Predintegracijska istraživanja ponajprije se odnose na točno određivanje modela – jezičnog elementa kako ga upotrebljavaju govornici jezika davaoca (Filipović 1986, 17). Pri tome pozornost valja posvetiti stratifikaciji germanizama s obzirom na razdoblje posuđivanja, npr. pogrešno bi bilo izvoditi kajk. *coprati* ‘1. baviti se magijom; 2. čarati’ iz nvnjem. *zaubern* jer mu je model stvnjem. *bavaustr. *zoparōn*.

U nekim slučajevima isključivo na temelju lingvističkih kriterija (npr. djelovanja glasovnih zakona) nije moguće precizno odrediti model odnosno jezik davalac. U takvim slučajevima u istraživanje valja uključiti i kulturno-povijesne kriterije. Primjerice, klasifikacija kajk. *apateka* kao germanizma (< nvnjem. *Apotheke*), a ne kao latinizma (< lat. *apoteca* < grč. *apothēkē*) temelji se na činjenici da se prve ljekarne na njemačkome govornom području javljaju oko 1300. godine i odatle se šire prema slavenskome jugu i istoku.

U vezi s kajk. *cukor* ‘šećer’ nude se dva moguća tumačenja: da je riječ o germanizmu (< njem. *Zucker*) ili pak o hungarizmu (< mađ. *cukor*). Drugo se tumačenje oslanja na istoizraznost kajkavske riječi i mađarskoga hungarizma i na za mađarski tipičan dočetak *-or*. Međutim, Laszlo Hadrovics (1985, 169–170) nije siguran u mađarsko posredovanje jer je mađarski germanizam *cukor* potvrđen tek 1587. godine, dok se šećer u hrvatskim krajevima počeo koristiti znatno ranije, pa je vjerojatno da je s njime iz njemačkoga „uvezen“ i njegov naziv. Što se tiče završnoga skupa *-or*, nalazimo ga i u drugih germanizama (npr. *lorbor* ‘lovor’ < njem. *Lorbeer*, *logor* < njem. *Lager*), pa se ni on ne može smatrati sigurnim znakom mađarskoga posredovanja pri jezičnom posuđivanju.

Sljedeći važan korak pri određivanju modela germanizama jest njihova dijalektna stratifikacija jer u najvećem broju slučajeva modeli hrvatskih germanizama nisu standardnonjemačke riječi, već one iz bavarsko-austrijskih govora. Naime, govoreni jezik na tlu današnje Hrvatske uvijek bio austrijski njemački, a ne njegova

gottschedovska varijanta. Stanko Žepić je analizirajući pravila o izgovoru njemačkoga jezika u hrvatskim gramatikama i rječnicima od kraja 16. do 19. stoljeća koja omogućuju prilično točnu rekonstrukciju dijalektnih osobina njemačkoga jezika zaključio: „Die deutsche Sprache auf kroatischem Boden war als gesprochene Sprache in den Städten immer ein österreichisches Deutsch” (Žepić 1997, 93).

Već je jedan od prvih kajkavskih leksikogafa Andrija Jambrešić (1742) u svojem četverojezičnom rječniku *Lexicon latinum* (latinski – kajkavski – njemački – mađarski) opisujući izgovor njemačkih riječi, tumačio da se grafem <ä> ima čitati kao [a], da se <a> mora čitati tamno, gotovo kao [o], a spirant [v] treba izgovarati poput okluziva [b], što su sve izgovorne osobine bavarsko-austrijskih govora i graničnih područja prema slavenskim jezicima. Takva su izgovorna obilježja iščitljiva i iz glasovnih oblika hrvatskih germanizama (*fajhtati* ‘vlažiti’ < bavaustr. *feuchten*, *drot* ‘žica’ < bavaustr. *Draht*, *faleti* ‘nedostajati’ < bavaustr. *fälen*).

Hrvatski germanizmi pokazuju obilježja tipična za bavarsko-austrijske govore i na morfološkoj razini. Primjerice za te je govore tipična deminutivna tvorba s pomoću dometaka *-l*, *-el*, *-erl*, a modeli germanizama *mašl* ‘mašna’, *nokrl* ‘žličnjak’ upravo su umanjenice *Maschel*, *Nockerl*.

Također su modeli brojnih germanizama leksički austrijacizmi kao *fras* ‘vrsta živčanoga napadaja’ < bavaustr. *Fras*, *matura* < austr. *Matura*, *paradajz* ‘rajčica’ < bavaustr. *Paradeis(er)*, *sajtlik* < bavaustr. *Seitel*.

Dio leksema zajednički je austrijskome njemačkome i unutarnjemačkome, no razlikuju im se opsezi značenja, a u hrvatski su preuzimani u značenjima tipičnima za austrijski. Primjerice: *Kittel* unutarnjemački ‘kuta’, austrijski ‘suknja’ > hrv. *kiklja* ‘suknja’, *Rock* unutarnjemački ‘suknja’, austrijski ‘muška jakna’ > hrv. *reklja* ‘jakna, dio narodne nošnje’, *Koch* unutarnjemački ‘kuhar’, austrijski ‘kuhar; nabujak’ > hrv. *koh* ‘nabujak’.

Opis adaptacijskih procesa treba obuhvaćati opise prilagodbe na fonološkoj, morfološkoj i semantičkoj razini.

Na fonološkoj razini on obuhvaća prikaz glasovnih zakona prema kojima se odvijala zamjena stranoga glasovnog materijala domaćim i ostale pojave (umetanja glasova, metateze, gubljenja glasova) do kojih dolazi tijekom transfonemizacije.⁴ Primjerice adaptacija *nv*njem. <ier> [i:r] u kajkavskim govorima kao [er] (npr. njem. *kommandieren* > kajk. *komanderati*, njem. *marschieren* > kajk. *maršerati*, njem. *Offizier* > kajk. *oficer*) jer je *i* u skupu *ir* često pogrešno interpretirano kao refleks jata.

Analizom transmorfemizacije⁵ treba utvrditi sve promjene koje model prolazi prilagođavajući se morfološkom sustavu hrvatskoga jezika. Primjerice, za imenice se analizira kojem rodu pripadaju i prema kojim se zakonitostima kategorija roda prilagođava (prema konsonantskom završetku oblikovao se muški rod germanizama *ajngemahtes* < *das Eingemachtes*, *cajt* ‘vrijeme’ < *die Zeit*, dok su imenice *hauserica* ‘domaćica, gazdarica’ < njem. *Hausherrin*, *kuplerica* ‘povodadžijka’ < njem. *Kupplerin*

⁴ Transfonemizaciju prema Rudolfu Filipoviću (1986, 69) definiramo kao zamjenu fonoloških elemenata jezika davaoca elementima jezika primaoca do koje dolazi tijekom integracije replike.

⁵ Transmorfemizaciju prema R. Filipoviću (1986, 117) definiramo kao adaptaciju posuđenica na morfološkoj razini.

u hrvatskome „zadržale” ženski rod zbog svojega semantizma), u koju se deklinacijsku paradigmu uključuju i kako se adaptira kategorija broja (npr. srvnjem. bavaustr. *lpitere* u kajkavskome se prilagodilo kao pl. tantum *lojtre* ‘ljestve’ što se tumači strukturom samoga predmeta).

Tijekom prilagodbe sustavu jezika primaoca nerijetko se mijenja i semantizam modela. Najčešće dolazi do suženja značenja modela (npr. u kajkavskome književnom jeziku *fuksa* ima samo značenje ‘riđa kobila’, dok njemački model *Fuchse* ima značenja ‘1. lisica, 2. lukav čovjek, 3. riđi konj’), metaforizacije (npr. u kajkavskome književnom jeziku riječ *kuga* < srvnjem. *koge* rabi se i kao pogrdan naziv za jezičavu osobu), pejorizacije (npr. kajkavsko *purger* < bavaustr. *Purger* osim značenja ‘građanin’ ima i ono ‘malograđanin’), ali i do drugih vrsta semantičkih pomaka.

Nakon što su se hrvatskome jezičnome sustavu posuđenice prilagodile na fonološkoj, morfološkoj i semantičkoj razini, počinju sudjelovati u unutarjezičnim procesima koji pripadaju postintegracijskom razdoblju. Upravo se sudjelovanje u rječotvorbenim procesima jezika primaoca smatra dokazom potpune integriranosti posuđenice. Gerd Tesch (1978, 129) govoreći o prilagodbi posuđenica zaključuje: „Eine weitere Stabilsierungsfunktion kommt der Bildung eines semantischen Bezugssystems mittel Derivata und Komposita zu.” Tako su, primjerice, germanizmom *lagva* ‘načva’ (< stvnjem. *lagel(la)* < lat. *lagēna*) u kajkavskome književnom jeziku uz deminutiv *lagvica*, motivirani i pridjevi *lagven* ‘bačvin’, *lagvičast* ‘nalik na bačvu’, nomina agentis *lagvar*, *lagvodet*, *lagvomerec* ‘bačvar’ i složenica *lagvomerenje* ‘bačvarstvo’.

Dokazom integriranosti na semantičkoj razini su idiomatski izrazi čijim su dijelom germanizmi. Pri tome valja razlikovati one koji su preuzeti iz njemačkoga jezika i djelomično prevedeni (*imati putra na glavi* ‘biti kriv’ < njem. *Butter auf dem Kopf haben*) i one koji su nastali u hrvatskome kao jeziku primaocu (*biti nakičen kak krisbam* ‘biti pretjerano nakičen’, *vleči (nekomu) žnorico po rite / po pišku* ‘nekome previše ugađati; razmaziti koga’).

Rječnik i baza germanizama

Prikupljene i obrađene podatke trebalo bi učiniti javno dostupnima u obliku baze podataka na internetu. Kako bi baza bila što obavjesnija, uz svaki će se germanizam donijeti njegova gramatička odrednica (za imenice rod, za glagole oznaka vida i refleksivnosti, za ostale vrste riječi samo oznaka vrste riječi, oznaka indeklinabilnosti ili broja u slučaju pl. ili sg. tantum), značenje, model, podatci o potvrđenosti u rječničkim izvorima, tekstovima ili organskim govorima. Slijedi abecedno donošenje tvorenica motiviranih germanizmom koji je u lemi, također uz podatke o vrsti riječi kojoj pripadaju, njihovu značenju i potvrđenosti. Na taj se način uz svaki germanizam donosi i njegovo čitavo tvorbeno gnijezdo. Osim tvorbenih podataka donosit će se i idiomatski izrazi (kolokacije, frazemi, poslovice) u kojima se pojedini germanizam javlja. Kako bismo hrvatske germanizame i njemačko (austrijsko) – hrvatske dodire smjestili u širi jezični i kulturni kontekst, baza će sadržati i podatke o prisutnosti germanizama nastalih prema istome modelu u drugim slavenskim jezicima.

Donosimo primjer natuknice ustrojene prema navedenim načelima.

lagev m. 'bačva'

< stl. *lagy*: *lagvya* < stvrjem. *lagelʹsa*. **lage* < lat. *lagena* (Kiparski.1937: 247).

tř 31 a, I B1 tm 125

B (s.v. anconisim, assola, burhanicus, calpar, cocha, cupa, Diogenes, doliarium, dolium, fundus, harpago, isbellum, cressa, paxillo, perustus, pithogis, promo, radula, refino, scaphisemus, trichilum, vas, virga; navlaka, nabijen, žiba, vinski), J (s.v. capulo, cupa, deliquo, dolium, promo, vas), P (s.v. cirnea 932, vinum doliare 149). Dal [sem] ke mi je 2 lagva nabil e kr. 12.

VZA 11, 170. Vno [copernice] lapija i mesto onoga e urina napune lagev.

VZA 5, 8. Šnuki, bale, lagvi e vse bilo je vu mozje zhitao. Roč I, 17. Bil [je obrat] puknul kad' ga je na lagev nabijal. Danica (1844) 61. Tu ljudi su klečali, kak lagvi brečali. Pav cvet 21.

→ *lagvor*, m. 'onaj koji izrađuje bačve, bačvar'

J (s.v. doliaris), P (s. v. doliaris 768) Victor e nabial žiti lagvar. Roč rec 22.

→ *lagvos*, adj. 'bačven'

J (s.v. exripuše), P (s.v. vinum doliare 149). Od sto dug lagveni e [plaća se]

d. 2. Starine 26, 8

→ *lagvic*, m. 'bačvica'

B (s.v. cupa, doliohum, cressa; barilica), J (s. v. doliohum, vasculum). Od lagvice olijja poleg vage treba zbirati, od jednoga nauka meda d. 6. Starine 7. Zaplikač čvrsto, da voda ne zbije pilen, ner van ne steče, i onda lagvic živo okolo kotaka. Danica (1846) 142.

→ *lagvicat*, adj. 'bačvast'

P (s. v. dolaba in versa et pedata e 799)

→ *lagvicek*, m. 'bačvica'

J (doliohum, vasculum). Vzei je [Robinson] med drugima dugovani i nekoje lagvice z prvom puknemo. Roč II, 207. Bai tak je van gledel kakli pivarski lagvicek. Lovr ad 120

→ *lagvos*, adj. 'bačven'

P (dolaris tabula 944)

→ *lagvodol*, m. 'onaj koji izrađuje bačve, bačvar'

J (s. v. doliaris)

→ *lagvosnos*, m. 'onaj koji mjeri obujam bačve'

B (s. v. stercometra)

→ *lagvosnosje*, n. 'posao, znanst mjerrenja obujma bačva' (B)

B (s. v. stercometra)

→ *lagvosnos*, adj. 'koji se odnosi na lagvosnosje'

B (s.v. stercometricus)

→ *lagvosno*, n. 'otaj koji izrađuje bačve, bačvar'

J (s.v. victor)

lagvo, f.

tř 31 a, I B1 tm 125

H (s. v. barilica), B (s. v. cado, barilica, odduha) Lago e das Lagel.W,

22

→ *lagvica*, f. 'bačvica'

P (s. v. salgama 147) Sto lodric, lagvic ali tmi [došen sem] oja. Vram

post A. 178 a. Malo se 2 tim v jedne lagvice praha doteku. Hdbf ad

583. Kullko ti dužen jesti gospoza mojemu? Odgovori dužnik: 100 lagvic

oja. Gašp III, 824

→ *lagvica*, f. 'osobito veliko bure'

Nalio se bu vre pivine v treni ledvene lagvine. Krž 108.

lagvo, n.

tř 31 a, I B1 tm 125

Na hiti Matejencj [je] ropotalo, kako da bi lagvo ali posuđe po nahite

takal. Starine 23, 12.

▲ čet. žabe; žuberp. žabej; polj. žapiem; rus. dij. žagovka, slov. žagov; sluhap. žagvja

Primjer natuknice – *lagev*

Zaključak

Germanizmi spadaju među najbrojnije posuđenice u hrvatskome jeziku, točnije u njegovim organskim govorima jer zbog osobitosti jezične politike u standardnome jeziku veoma rijetki. Zbog specifičnih društveno-povijesnih okolnosti preuzimani su uglavnom iz bavarsko-austrijskih govora, što je zamjetljivo na svim jezičnim razinama. Iako su u novije vrijeme (od sredine devedesetih godina prošloga stoljeća) istraživanja germanizama prilično česta, najčešće je riječ o metodološki neujednačenim, često amaterskim radovima koji se svode tek na prikupljanje građe, ali ne i na njezinu adekvatnu obradu.

Kako se germanizmi uslijed jezičnih mijena, promjene načina života i globalizacije koja sa sobom nosi i dominaciju engleskoga jezika, sve manje rabe, smatramo da je nužno njihovo sustavno i organizirano prikupljanje i obradba u skladu s navedenim kontaktološkim načelima.

Izvori

B, Belostenec I. (1740), *Gazophylacium*, Zagreb.

Danica, „Danica zagrebečka”, 1834–1850.

Gašp III, Gašparoti H. (1760), *Cvet sveteh*, III, Graz.

H, Habelić A. (1670), *Dictionar*, Graz.

Habd ad, Habelić A. (1674), *Pervi otca našega Adama greh*, Graz.

- J**, Jambrešić A. (1742), *Lexicon latinum interpretatione Illyrica, Germanica et Hungarica locuples*, Zagreb.
- Krl**, Krleža M. (1936), *Balade Petrice Kerempuha*, Ljubljana.
- Lovr ad**, Lovrenčić A. (1833), *Adolf iliti kakvi su ljudi*, Varaždin.
- P**, Patačić A. (1772–1779), *Dictionarium latino-illyricum et germanicum*, rukp.
- Rob**, Vranič A. (1796), *Mlajši Robinzon*, Zagreb.
- Rož reč**, Rožič A. (1822), *Vocabularium iliti Rečnik najpotrebneše reči vu treh jezicik zaderžavajuči*, Varaždin.
- Starine 25**, *Isprave o progonu vještica u Hrvatskoj*. Priopćio Ivan Tkalčić, Zagreb, 1892.
- Vram post A**, Vramec A. (1586), *Postila*, Varaždin.
- W**, *Kleines kroatisch-deutsches Wörterbuch für die Jugend*, Zagreb, 1829.

Literatura

- Binder T. (1954), *Die deutschen Lehnwörter in der kroatischen Esseger Mundart*, Beč [disertacija, tiposkript].
- Ebner J. (1980), *Duden – wie sagt man in Österreich? Wörterbuch der österreichischen Besonderheiten*, Beč.
- Filipović R. (1986), *Teorija jezika u kontaktu. Uvod u lingvistiku jezičnih dodira*, Zagreb.
- Grotzky J. (1978), *Morphologische Adaptation deutscher Lehnwörter im Serbokroatischen. Beiträge zur Kenntnis Südeuropas und des Nahen Orients*, Bd. 26, München.
- Hadrovics L. (1985), *Ungarische Elemente im Serbokroatischen*, Beč.
- Kessler W. (1982), *Društvena podloga uporabe hrvatskoga kajkavskog jezika u prvoj polovici XIX. stoljeća*, „Hrvatski dijalektološki zbornik”, nr. 6, s. 217–222.
- Kettenbach H. (1949), *Deutsche Lehnwörter und Lehnübersetzungen im Serbokroatischen*, Graz [disertacija, tiposkript].
- Kiparsky V. (1934), *Die gemeinlavischen Lehnwörter aus dem Germanischen*, Helsinki.
- Kranzmayer E. (1944), *Die deutschen Lehnwörter in der slowenischen Volkssprache*, Ljubljana.
- Magner Th. (1966), *A Zagreb Kajkavian Dialect*. *Penn State Studies No. 18*, The Pennsylvania State University.
- Medić I. (1965), *Kulturno-historijsko značenje i lingvistička analiza njemačkih pozajmljenica kod zagrebačkih obrtnika*, Zagreb [disertacija, tiposkript].
- Newerkla S.M. (2004), *Sprachkontakte Deutsch – Tschechisch – Slowakisch*, Beč.
- Piškokrec V. (1997), *Deutsches Lehngut in der kajkavisch-kroatischen Mundart von Đurđevac in Kroatien*, Beč.
- Piškokrec V. (2005), *Germanizmi u govorima đurđevčke Podravine*, Zagreb.
- Russ Ch. (1990), *The Dialects of modern German*, London.
- Schmeller J.A. (1827), *Bayerisches Wörterbuch*, Stuttgart.
- Schneeweis E. (1960), *Die deutschen Lehnwörter im Serbokroatischen in kulturgeschichtlicher Sicht*, Berlin.
- Strieder-Temps H. (1958), *Die deutschen Lehnwörter im Serbokroatischen*, Berlin.

- Štebih B. (2003), *Adaptacija germanizama u iločkome govoru*, „Rasprave Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje”, nr. 29, s. 293–325.
- Štebih Golub B. (2010), *Germanizmi u kajkavskome književnom jeziku*, Zagreb.
- Tesch G. (1978), *Linguale Interferenz*, Tübingen.
- Turković S. (1997), *Deutsche Lehnwörter in der Fachsprache der Zagreber Handwerker*, „Zagreber Germanistische Beiträge”, nr. 6, s. 131–155.
- Žepić S. (1997), *Direkte und indirekte Hinweise zur deutschen Aussprache auf kroatischem Boden vom 16. – 19. Jahrhundert*, „Zagreber Germanistische Beiträge”, nr. 7, s. 93–107.